

Rachowice

Drewniany Kościół p.w. Trójcy Świętej

Opracowano na podst.: *Rachowice – Perły Kultury Sakralnej w Diecezji Gliwickiej*

Historia

Rachowice po raz pierwszy wymieniono w tzw. rejestrze ujejskim w 1305 r., jako wieś lokowaną na prawie niemieckim. Wioska w XIV i XV wieku należała do górnośląskiego rodu rycerskiego Bierawów. W 1475 r. rycerz Mikołaj Bierawa sprzedał dwór i wieś Rachowice rycerzowi Christofowi Dziecko.

Od roku 1571 właścicielami dóbr rachowickich byli Larischowie. W 1602 r. jako właściciel dóbr występuje Jeremiasz Orzeski von Syrin. W latach 1625-1711 dobra posiadali starzy "śląscy władcy" (drugi stopień stanu rycerskiego) von Holy, herbu Bróg. W 1720 r. dobra nabył przybysz z Polski – hrabia Gabriel Wychowski. Od 1730 r. dobra rachowickie weszły w kompleks wielkiej własności hrabiów von Hoditz, właścicieli Ziemi Sośnicowickiej. Od tego czasu Rachowice zostały ściśle połączone z Sośnicowicami, a tutejsze dominium do 1945 roku stanowiło część dóbr rodowych książąt raciborskich z Rud. W styczniu 1945 roku żołnierze sowieccy podpalili plebanię. Wraz z plebanią spłonęły wszystkie dokumenty parafialne oraz księgi metrykalne. Zachowały się najstarsze księgi metrykalne, zdeponowane jeszcze przed wojną w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Pierwsze zapisy metrykalne datowane są na 1696 rok.

Kościół p.w. Świętej Trójcy prawdopodobnie istniał już w 1305 r. Wyraźnie mowa o nim w latach 1376 i 1447. Najstarszą częścią jest murowane gotyckie prezbiterium z zakrystią pochodzące z przełomu XV i XVI wieku. Jego gruntownej restauracji dokonano w latach 1667-1668. Drewnianą nawę kościoła wzniesiono w 1668 roku. Pierwotnie wolnostojąca wieża znajdowała się na cmentarzu, w latach 1679-1688 zastąpiono ją nową dostawioną do nawy kościoła. Gdy ta spłonęła w 1705 roku, w latach 1780-1790 wybudowano nową, istniejącą do dziś. Kościół odnawiano i remontowano w latach 1902, 1938 oraz 1945-57, po uszkodzeniach w czasie wojny. Ostatnią restaurację kościół zawdzięcza ks. proboszczowi Jerzemu Pudełko oraz swoim parafianom. W 1998 r. odrestaurowano ołtarz główny, a w 2001 r. ołtarz boczny MB Bolesnej.

Kościół orientowany; prezbiterium murowane z cegły, potynkowane, zamknięte trójbocznie, z zewnętrznymi przyporami, przekryte sklepieniem kolebkowym z lunetami. Pod nim znajduje się krypta grobowa. Od północy murowana zakrystia, trójbocznie zamknięta od północy. Nawa i wieża drewniane. Nawa konstrukcji zrębowej, prostokątna, z sobotami dokoła. Wieża kwadratowa, przyległa do nawy od zachodu, konstrukcji słupowej, z kruchtą w przyziemiu i otwartym przedsionkiem od frontu z 1885 roku. Sklepienia w prezbiterium i zakrystii pochodzą z czasów przebudowy w latach 1667-8. Sklepienia kolebkowe z lunetami, w prezbiterium wsparte na filarach przyściennych. W nawie płaski strop, pomalowany w charakterystyczne ornamenty o wzorach geometrycznych tworzących układ koronki. Tęcza o wykroju półkolistym z podwójną arkadą: murowaną od strony prezbiterium i drewnianą od strony nawy. Chór muzyczny wsparty na dwóch drewnianych, profilowanych słupach, z parapetem trójbocznie wysuniętym ku przodowi. W podniebiu chóru strop belkowany. W zakrystii gotyckie cyborium zamknięte podwójną, ostrołukową arkadą, fazowaną; drzwiczki żelazne, z zamkiem, zapewne z początku XVI wieku. Prezbiterium na zewnątrz opięte szkarpami. Północna ściana nawy obrzucona gliną i pobielona. Ściany południowa i zachodnia pobite gontem. Dokoła nawy soboty wsparte na słupach z zastrzałami, nakryte pulpitowymi daszkami gontowymi, od północy zaszalowane i zamienione na przedsionek. Okna w prezbiterium zamknięte półkuliście. W północnej ścianie zakrystii okrągłe okienko w głębokiej wnęcie, opatrzone kratą z

zadziorami. Okna w nawie również zamknięte półkoliście, w prostokątnych, kołkowanych obramieniach. We wschodniej ścianie zakrystii ślady zamurowanego wejścia. W zwieńczeniu ścian prezbiterium profilowany gzyms. Dachy gontowe: dla prezbiterium i nawy wspólny, dwuspadowy, dla zakrystii pięcioboczny, złączony z dachem kościoła. Nad prezbiterium barokowa wieżyczka na sygnaturkę, zbudowana między 1679 a 1688 rokiem, sześcioboczna, zwieńczona kopułką. Wieża o ścianach lekko pochyłych, w dolnej części oszalowana, w górniej zaś pobita gontem, z zadaszeniem w przyziemiu. Dach wieży namiotowy, ośmioboczny, wysmukły, pobity gontem. Portal z prezbiterium do zakrystii barokowy, kamienny, zamknięty półkoliście z węgarami wydzielonymi gzymsami. Od strony zakrystii odrzwia drewniane o wykroju półkolistym. W portalu kute drzwi z krzyżującymi się listwami i starym zamkiem z XVII wieku, piękny przykład ówczesnej sztuki kowalskiej. Pozostałe portale do nawy od zachodu i od północy dębowe, zamknięte półkoliście i fazowane.

Warto przez dłuższą chwilę przyjrzeć się kościelnym ołtarzom. Ołtarz główny barokowy pochodzi sprzed 1679, odnawiany zaś był w latach: 1862, 1961 i w czasie ostatniego remontu. Nastawa ołtarzowa z dekoracją chrząstkowo-maźwinową, z kręconymi kolumnami podtrzymywanymi przez hermy aniołów i z rzeźbami świętych: Barbary, Katarzyny Aleksandryjskiej, aniołów i św. Jerzego w zwieńczeniu. Główny obraz, zapewne z XVII wieku, poświęcony Trójcy Przenajświętszej, w charakterystycznym dla sztuki renesansu i baroku przedstawieniu. W zwieńczeniu ołtarza obraz św. Katarzyny. Za ołtarzem napis z pierwszej połowy XIX w. ze wzmianką o pożarze kościoła w 1705 roku i z podpisem Jana Imieli, miejscowego proboszcza. Tabernakulum późnobarokowe z XVIII wieku. Późnobarokowe ołtarze boczne, z dekoracją akantową, pochodzą za czasu gruntownego remontu świątyni w 1705 roku. Po prawej stronie kościoła w nastawie wizerunek Piety z początku XVIII w. oraz postać nieznanego świętego w owalnym obrazie w zwieńczeniu. Ołtarz po lewej stronie z rzeźbami aniołów i glorią z Duchem Św. W nastawie nowszy obraz św. Antoniego z Padwy w czasie mistycznej wizji z Dzieciątkiem Jezus. Ambona z ludowym obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, zapewne z ok. 1850 roku. Podstawa z podobiznami ewangelistów i baldachim z końca XIX wieku. Organy barokowe z XVIII wieku. Dwa konfesjonały i ławki o cechach ludowych, zapewne z ok. 1850 roku.

Lichtarz na paschał rokokowy, z drugiej połowy XVIII wieku, drewniany, rzeźbiony. Wystroju wnętrza dopełniają rzeźby: św. Jana Nepomucena (późnobarokowa z XVIII wieku), św. Anny Samotrzeciej i św. Barbary (ludowe z czwartej ćwierci XIX wieku, wykonane przez miejscowego snycerza). Na podstawie posągu św. Barbary, we wnęce, płaskorzeźby górników przy pracy. Krucyfiks pogrzebowy pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku. Dwa krzyże ołtarzowe, drewniane, późnobarokowe z początku XVIII wieku; jeden z późnobarokową postacią Chrystusa. Na zewnątrz prezbiterium płyta nagrobna Franciszka Imieli (zm. 1826), położona przez syna zmarłego, ks. Jana Nepomucena Imielę, miejscowego proboszcza. To żeliwne epitafium jest dziełem pobliskiej huty gliwickiej i stanowi przykład ówczesnej galanterii żeliwnej, chętnie wykorzystywanej w sztuce domowej, jak i w nagrobkach. Spośród ruchomego wyposażenia kościoła warto wymienić w tym miejscu chociażby późnogotycką, cylindryczną monstrancję z ok. 1500 roku, drugą barokową z trzeciej ćwierci XVII wieku, mosiężną i promienistą, z figurami świętych Janów Chrzciciela i Jana Ewangelisty, a także barokowo-klasycystyczną monstrancję z 1836 roku, z przedstawieniem Boga Ojca w glorii. W posiadaniu jest także późnobarokowy kielich z początku XVIII wieku, silnie zniszczony w czasie pożaru plebanii w styczniu 1945 roku. Krzyż ołtarzowy mosiężny, z trybowaną stopą, zapewne z początku XIX wieku. Lichtarz żelazny na trzy świece, kuty, z pierwszej połowy XIX wieku. Dzwon-sygnaturka z 1710 roku, z reliefem Ukrzyżowania z Matką Boską i św. Janem Ewangelistą.

Na uwagę zasługuje ogrodzenie kościoła wykonane w XVIII/XIX wieku, o konstrukcji sumikowo-łatkowej, nakryte dwuspadowym daszkiem gontowym. Od północnego zachodu charakterystyczna drewniana,

kwadratowa brama z zadaszeniem z końca XVIII lub z początku XIX wieku, prowadząca na teren kościelny, wzniesiona na słupach z zastrzałami, kryta dachem namiotowym, pobitym gontem. Przy wejściu na cmentarz kościelny drewniana kapliczka z nowszych czasów, wewnątrz barokowo-ludowa rzeźba św. Jana Nepomucena z połowy XVIII wieku. Obok kościoła parafianie ufundowali pomnik upamiętniający poległych w czasie I wojny światowej. W ostatnich latach pomnik uzupełniony okolicznościowym napisem ku czci poległych na frontach i zmarłych w czasie II wojny światowej.

Po zwiedzeniu kościoła w Rachowicach warto odwiedzić pobliski spichlerz dworski. Ten drewniany obiekt pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku i pamięta jeszcze czasy odrabiania przez miejscowych chłopów pańszczyzny. Na trasie przejazdu warto odwiedzić wybudowaną przed II wojną światową grotę lourdzką, miejsce spotkań miejscowego bractwa strzeleckiego. Do parafii należy także drewniany kościół filialny w Sierakowicach p.w. św. Katarzyny, wzmiankowany po raz pierwszy jest w 1447 roku. Sierakowice przed 1679 rokiem utraciły swoją kościelną samodzielność. Obecny drewniany kościół pochodzi z 1675 roku. W 2001 r. odkryto we wnętrzu całego kościoła figuralne polichromie z XVII w., zamalowane we wcześniejszym okresie. W roku 2002 poddano również gruntownej renowacji ołtarz główny. Malowidła stanowią wspaniały przykład ówczesnej biblii pauperum – ewangelicznej katechezy dla miejscowego ludu. Ich autorstwo powszechnie przypisuje się malarzowi z pobliskiego klasztoru cystersów w Rudach.

Swoistego piękna dodają Rachowicom drzewa-pomniki przyrody: m.in. dąb bezszypułkowy o obwodzie 326 cm, znajdujący się w lesie na wschód od wsi i 750 m na południe od pomnika Juliusza Rogera, dąb szypułkowy o obwodzie 305 cm z uszkodzonym pniem, znajdujący się w lesie na wschód od wsi (dojście niebieskim szlakiem 2,2 km od gajówki Potempa w stronę Kozłowa), inne dęby szypułkowe o obwodach od 320 cm do 348 cm oraz lipa drobnolistna o obwodzie 362 cm.

W lesie pomiędzy Rachowicami a Kozłowem (w tzw. Szwajcarii Kozłowskiej) wznosi się krzyż upamiętniający jedną z najciekawszych postaci związanych z naszym regionem. Krzyż przypomina, że w tym właśnie miejscu zmarł Juliusz Roger – lekarz, społecznik, entomolog i badacz polskich pieśni. Był on przybocznym lekarzem księcia raciborskiego Wiktora I von Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst. Z narażeniem życia walczył on z tyfusem głodowym i innymi chorobami nękającymi w połowie XIX wieku okoliczną ludność, przyczyniając się do budowy szpitali w Rudach, Pilchowicach i Rybniku. Zachwycony językiem polskim wydał w 1863 roku dzieło "Pieśni ludu polskiego w Górnym Śląsku z muzyką" zawierające prawie 550 pieśni śląskich. 7 stycznia 1865 r., towarzysząc księciu podczas polowania w lasach między Rachowicami a Kozłowem, zaledwie 46-letni Juliusz Roger zmarł niespodziewanie na udar serca. Jego śmierć wywołała powszechną żałobę, a pogrzeb w Rudach stał się wielką manifestacją.. Krzyż i obelisk w kształcie serca wystawił książę Wiktor I.

Architektura

Kościół orientowany; prezbiterium murowane z cegły, potynkowane, zamknięte trójbocznie, z zewnętrznymi przyporami, przekryte sklepieniem kolebkowym z lunetami. Pod nim znajduje się krypta grobowa. Od północy murowana zakrystia, trójbocznie zamknięta od północy. Nawa i wieża drewniane. Nawa konstrukcji zrębowej, prostokątna, z sobotami dokoła. Wieża kwadratowa, przyległa do nawy od zachodu, konstrukcji słupowej, z kruchtą w przyziemiu i otwartym przedsionkiem od frontu z 1885 roku. Sklepienia w prezbiterium i zakrystii pochodzą z czasów przebudowy w latach 1667-8. Sklepienia kolebkowe z lunetami, w prezbiterium wsparte na filarach przyściennych. W nawie płaski strop, pomalowany w

charakterystyczne ornamenty o wzorach geometrycznych tworzących układ koronki. Tęcza o wykroju półkolistym z podwójną arkadą: murowaną od strony prezbiterium i drewnianą od strony nawy. Chór muzyczny wsparty na dwóch drewnianych, profilowanych słupach, z parapetem trójbocznie wysuniętym ku przodowi. W podniebiu chóru strop belkowany. W zakrystii gotyckie cyborium zamknięte podwójną, ostrołukową arkadą, fazowaną; drzwiczki żelazne, z zamkiem, zapewne z początku XVI wieku. Prezbiterium na zewnątrz opięte szkarpami. Północna ściana nawy obrzucona gliną i pobielona. Ściany południowa i zachodnia pobite gontem. Dokoła nawy soboty wsparte na słupach z zastrzałami, nakryte pulpitowymi daszkami gontowymi, od północy zaszalowane i zamienione na przedsionek. Okna w prezbiterium zamknięte półkoliście. W północnej ścianie zakrystii okrągłe okienko w głębokiej wnęcie, opatrzone kratą z zadziornymi. Okna w nawie również zamknięte półkoliście, w prostokątnych, kołkowanych obramieniach. We wschodniej ścianie zakrystii ślady zamurowanego wejścia. W zwieńczeniu ścian prezbiterium profilowany gzyms. Dachy gontowe: dla prezbiterium i nawy wspólny, dwuspadowy, dla zakrystii pięcioboczny, złączony z dachem kościoła. Nad prezbiterium barokowa wieżyczka na sygnaturkę, zbudowana między 1679 a 1688 rokiem, sześcioboczna, zwieńczona kopułką. Wieża o ścianach lekko pochyłych, w dolnej części oszalowana, w górniej zaś pobita gontem, z zadaszeniem w przyziemiu. Dach wieży namiotowy, ośmioboczny, wysmukły, pobity gontem. Portal z prezbiterium do zakrystii barokowy, kamienny, zamknięty półkoliście z węgarami wydzielonymi gzymsami. Od strony zakrystii odrzwia drewniane o wykroju półkolistym. W portalu kute drzwi z krzyżującymi się listwami i starym zamkiem z XVII wieku, piękny przykład ówczesnej sztuki kowalskiej. Pozostałe portale do nawy od zachodu i od północy dębowe, zamknięte półkoliście i fazowane.

Wnętrze

Warto przez dłuższą chwilę przyjrzeć się kościelnym ołtarzom. Ołtarz główny barokowy pochodzi sprzed 1679, odnawiany zaś był w latach: 1862, 1961 i w czasie ostatniego remontu. Nastawa ołtarzowa z dekoracją chrząstkowo-małżowinową, z kręconymi kolumnami podtrzymywanymi przez hermy aniołów i z rzeźbami świętych: Barbary, Katarzyny Aleksandryjskiej, aniołów i św. Jerzego w zwieńczeniu. Główny obraz, zapewne z XVII wieku, poświęcony Trójcy Przenajświętszej, w charakterystycznym dla sztuki renesansu i baroku przedstawieniu. W zwieńczeniu ołtarza obraz św. Katarzyny. Za ołtarzem napis z pierwszej połowy XIX w. ze wzmianką o pożarze kościoła w 1705 roku i z podpisem Jana Imieli, miejscowego proboszcza. Tabernakulum późnobarokowe z XVIII wieku. Późnobarokowe ołtarze boczne, z dekoracją akantową, pochodzą za czasu gruntownego remontu świątyni w 1705 roku. Po prawej stronie kościoła w nastawie wizerunek Piety z początku XVIII w. oraz postać nieznanego świętego w owalnym obrazie w zwieńczeniu. Ołtarz po lewej stronie z rzeźbami aniołów i glorią z Duchem Św. W nastawie nowszy obraz św. Antoniego z Padwy w czasie mistycznej wizji z Dzieciątkiem Jezus. Ambona z ludowym obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, zapewne z ok. 1850 roku. Podstawa z podobiznami ewangelistów i baldachim z końca XIX wieku. Organy barokowe z XVIII wieku. Dwa konfesjonały i ławki o cechach ludowych, zapewne z ok. 1850 roku.

Lichtarz na paschał rokokowy, z drugiej połowy XVIII wieku, drewniany, rzeźbiony. Wystroju wnętrza dopełniają rzeźby: św. Jana Nepomucena (późnobarokowa z XVIII wieku), św. Anny Samotrzeciej i św. Barbary (ludowe z czwartej ćwierci XIX wieku, wykonane przez miejscowego snycerza). Na podstawie posągu św. Barbary, we wnęcie, płaskorzeźby górników przy pracy. Krucyfiks pogrzebowy pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku. Dwa krzyże ołtarzowe, drewniane, późnobarokowe z początku XVIII wieku; jeden z późnobarokową postacią Chrystusa. Na zewnątrz prezbiterium płyta nagrobna Franciszka Imieli (zm. 1826), położona przez syna zmarłego, ks. Jana Nepomucena Imiele, miejscowego proboszcza. To

żeliwne epitafium jest dziełem pobliskiej huty gliwickiej i stanowi przykład ówczesnej galanterii żeliwnej, chętnie wykorzystywanej w sztuce domowej, jak i w nagrobkach. Spośród ruchomego wyposażenia kościoła warto wymienić w tym miejscu chociażby późnogotycką, cylindryczną monstrancję z ok. 1500 roku, drugą barokową z trzeciej ćwierci XVII wieku, mosiężną i promienistą, z figurami świętych Janów Chrzyciela i Jana Ewangelisty, a także barokowo-klasycystyczną monstrancję z 1836 roku, z przedstawieniem Boga Ojca w glorii. W posiadaniu jest także późnobarokowy kielich z początku XVIII wieku, silnie zniszczony w czasie pożaru plebanii w styczniu 1945 roku. Krzyż ołtarzowy mosiężny, z trybowaną stopą, zapewne z początku XIX wieku. Lichtarz żelazny na trzy świece, kuty, z pierwszej połowy XIX wieku. Dzwon-sygnaturka z 1710 roku, z reliefem Ukrzyżowania z Matką Boską i św. Janem Ewangelistą.

Otoczenie Kościoła

Na uwagę zasługuje ogrodzenie kościoła wykonane w XVIII/XIX wieku, o konstrukcji sumikowo-łatkowej, nakryte dwuspadowym daszkiem gontowym. Od północnego zachodu charakterystyczna drewniana, kwadratowa brama z zadaszeniem z końca XVIII lub z początku XIX wieku, prowadząca na teren kościelny, wzniesiona na słupach z zastrzałami, kryta dachem namiotowym, pobitym gontem. Przy wejściu na cmentarz kościelny drewniana kapliczka z nowszych czasów, wewnątrz barokowo-ludowa rzeźba św. Jana Nepomucena z połowy XVIII wieku. Obok kościoła parafianie ufundowali pomnik upamiętniający poległych w czasie I wojny światowej. W ostatnich latach pomnik uzupełniony okolicznościowym napisem ku czci poległych na frontach i zmarłych w czasie II wojny światowej.

Po zwiedzeniu kościoła w Rachowicach warto odwiedzić pobliski spichlerz dworski. Ten drewniany obiekt pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku i pamięta jeszcze czasy odrabiania przez miejscowych chłopów pańszczyzny. Na trasie przejazdu warto odwiedzić wybudowaną przed II wojną światową grotę lourdzką, miejsce spotkań miejscowego bractwa strzeleckiego. Do parafii należy także drewniany kościół filialny w Sierakowicach p.w. św. Katarzyny, wzmiankowany po raz pierwszy jest w 1447 roku. Sierakowice przed 1679 rokiem utraciły swoją kościelną samodzielność. Obecny drewniany kościół pochodzi z 1675 roku. W 2001 r. odkryto we wnętrzu całego kościoła figuralne polichromie z XVII w., zamalowane we wcześniejszym okresie. W roku 2002 poddano również gruntownej renowacji ołtarz główny. Malowidła stanowią wspaniały przykład ówczesnej biblii pauperum – ewangelicznej katechety dla miejscowego ludu. Ich autorstwo powszechnie przypisuje się malarzowi z pobliskiego klasztoru cystersów w Rudach.

Swoistego piękna dodają Rachowicom drzewa-pomniki przyrody: m.in. dąb bezszypułkowy o obwodzie 326 cm, znajdujący się w lesie na wschód od wsi i 750 m na południe od pomnika Juliusza Rogera, dąb szypułkowy o obwodzie 305 cm z uszkodzonym pniem, znajdujący się w lesie na wschód od wsi (dojście niebieskim szlakiem 2,2 km od gajówki Potempa w stronę Kozłowa), inne dęby szypułkowe o obwodach od 320 cm do 348 cm oraz lipa drobnolistna o obwodzie 362 cm.

W lesie pomiędzy Rachowicami a Kozłowem (w tzw. Szwajcarii Kozłowskiej) wznosi się krzyż upamiętniający jedną z najciekawszych postaci związanych z naszym regionem. Krzyż przypomina, że w tym właśnie miejscu zmarł Juliusz Roger – lekarz, społecznik, entomolog i badacz polskich pieśni. Był on przybocznym lekarzem księcia raciborskiego Wiktora I von Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst. Z narażeniem życia walczył on z tyfusem głodowym i innymi chorobami nękającymi w połowie XIX wieku okoliczną ludność, przyczyniając się do budowy szpitali w Rudach, Pilchowicach i Rybniku. Zachwycony językiem polskim wydał w 1863 roku dzieło "Pieśni ludu polskiego w Górnym Śląsku z muzyką"

zawierające prawie 550 pieśni śląskich. 7 stycznia 1865 r., towarzysząc księciu podczas polowania w lasach między Rachowicami a Kozłowem, zaledwie 46-letni Juliusz Roger zmarł niespodziewanie na udar serca. Jego śmierć wywołała powszechną żałobę, a pogrzeb w Rudach stał się wielką manifestacją.. Krzyż i obelisk w kształcie serca wystawił książę Wiktor I.

Galeria

